

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидата економічних наук, доцента **Віталія НАГОРНОГО** на дисертацію **Оксани ЯРМОШЕНКО** на тему: «**Стратегічні пріоритети економічного розвитку малих форм господарювання на сільських територіях**», подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми. Тема дисертації є надзвичайно актуальною в умовах сучасних соціально-економічних викликів, зокрема війни, змін у законодавстві та процесах економічної трансформації. Україна стикається з серйозними проблемами розвитку сільських територій, і розвиток малих форм господарювання може стати важливим фактором для підвищення економічної стабільності у цих регіонах. Ярмошенко Оксана обґрунтовує необхідність реформ у цьому секторі, особливо в умовах обмежених ресурсів та високої конкуренції. Дисертація надає нові погляди на роль малого підприємництва у розвитку сільських територій, що є безумовно важливим для подальшого розвитку цієї галузі в Україні.

Авторка обрала обґрунтовану методологію для аналізу економічного розвитку малих форм господарювання, що включає різноманітні підходи: від статистичних методів до складних регресійних моделей, що дозволяє зробити висновки точними та перевіреними. Використання багатофакторного регресійного моделювання для визначення взаємозв'язків між різними економічними показниками (кількість підприємств, продуктивність праці, обсяг інвестицій) є сильним аспектом цієї роботи. Застосування таких підходів дозволяє виявити важливі кореляції, що визначають успішність розвитку малих форм господарювання на селі.

Крім того, варто зазначити, що методологія дослідження чітко охоплює як макроекономічні аспекти (аналіз соціально-економічної ситуації на рівні регіону), так і мікроекономічні (оцінка окремих підприємств), що додає комплексність дослідженню.

Наукова новизна роботи полягає в розробленні нової концепції стратегічного розвитку малих форм господарювання, що поєднує теоретичні напрацювання з практичними рекомендаціями для місцевих органів влади та бізнесменів. Авторка пропонує методику розроблення і впровадження індивідуальних стратегій для малих підприємств залежно від їхніх особливостей і потреб регіонів. Це дозволяє спростити застосування цих методів на місцях, адаптуючи їх до конкретних умов.

Робота також включає важливі практичні рекомендації для державної політики, зокрема щодо вдосконалення механізмів підтримки малих господарств через державні програми, бюджетні пільги, пільгові кредити та інші фінансові інструменти.

З огляду на відзначене тема дисертації Оксани Ярмошенко є актуальною.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації органічно пов'язана з пріоритетними напрямами наукових досліджень економічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України та відповідає державним програмам розвитку аграрного сектору і сільських територій. Зокрема, проблематика малих форм господарювання на селі вписується в рамки реалізації положень Концепції розвитку сільських територій до 2025 року та Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року, де значна увага приділяється диверсифікації економіки села, підтримці малого підприємництва і сільської кооперації. Дисертація відповідає науково-дослідній тематиці кафедри економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, що присвячена пошуку шляхів забезпечення комплексного розвитку сільських територіальних громад та підвищення ефективності аграрного виробництва.

Варто відзначити, що обране дисертантом дослідження узгоджується з завданнями наукових проєктів, які здійснювалися на кафедрі та в університеті, спрямованих на інституційне забезпечення сільського розвитку та модернізацію економіки сільських територій. Робота також корелює з державними цільовими програмами підтримки малого і середнього підприємництва, що підтверджує її практичну значущість та внесок у реалізацію національних стратегій. Отже, дисертація має чіткий зв'язок із науковими планами і тематиками, є логічним продовженням та доповненням досліджень, які проводяться за пріоритетними напрямками економічної науки і аграрної політики України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій їх достовірність і новизна. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, є достатньо обґрунтованими і достовірними. Авторка використала широкий спектр сучасних методів дослідження, що забезпечило всебічну перевірку висунутих гіпотез. Зокрема, у роботі застосовано кореляційно-регресійне моделювання – для визначення ключових факторів впливу на ефективність діяльності малих форм господарювання, SWOT-аналіз – для оцінки сильних та слабких сторін, можливостей і загроз розвитку малого підприємництва на селі, а також метод сценарного аналізу – для обґрунтування сценаріїв реалізації державної стратегії розвитку малих форм господарювання.

Такий методичний інструментарій свідчить про ґрунтовний підхід авторки до отримання результатів – кожен висновок підтверджено аналітичними розрахунками або логічними аргументами.

Емпірична база дослідження також виглядає переконливо. Ярмошенко Оксана провела детальний аналіз діяльності малих форм господарювання на рівні окремої територіальної громади (Гурівська сільська громада) та здійснила оцінку ефективності функціонування малих підприємств сільського господарства у масштабах Кіровоградської області. Достовірність досліджень також підтверджується апробацією результатів на міжнародних науково-практичних конференціях України та закордоном.

Оцінка змісту дисертації. Дисертація має чітку і логічну структуру, яка повністю відповідає поставленій меті та завданням дослідження. Загальний обсяг дисертації становить 271 сторінку, включає анотацію, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (198 найменувань) та додатки. Обсяг основного тексту проілюстрований 20 таблицями та 31 рисунком, що сприяє наочності та доступності викладення матеріалу.

У **вступі** авторка обґрунтовує актуальність теми, визначає об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, викладає методологічну основу роботи. Також у вступній частині сформульовано наукову новизну отриманих результатів та практичне значення, наведено відомості про апробацію дослідження і публікації. Вступ написано компетентно: чітко окреслено проблему воєнних та поствоєнних викликів для сільських територій, необхідність підтримки малих форм господарювання в умовах децентралізації та євроінтеграції.

Розділ 1 дисертації присвячено теоретико-методологічному фундаменту дослідження. У підрозділі 1.1 дисертантка здійснила глибокий огляд економічної літератури, у результаті чого уточнила категоріально-понятійний апарат щодо малих форм господарювання на селі. Розглянуто різні трактування поняття «малі форми господарювання», їх місце в структурі аграрного сектору, особливості функціонування. Авторка звертає увагу на відсутність єдиного законодавчого визначення цієї категорії та пропонує власні уточнення, що має значення для подальшого аналізу. У підрозділі 1.2 сформовано методологію дослідження: визначено принципи і підходи, якими слід керуватися при аналізі економічного розвитку сільських територій і малого бізнесу. Тут авторка аргументує вибір саме інституційного підходу у поєднанні з системним та комплексним аналізом, обґрунтовує необхідність

урахування принципів сталого розвитку, про які йшлося у науковій новизні. В підрозділі 1.3 досліджено місце та роль малих форм господарювання у сільській економіці. На основі теоретичного узагальнення та попередніх наукових джерел здобувачка показала, що малі форми є невід'ємною складовою сільського господарства України, яка забезпечує значну частку зайнятості на селі, підтримує продовольчу безпеку та вирішує соціальні функції. Важливим результатом першого розділу є виокремлення порівняльних переваг малих форм перед великими аграрними підприємствами обмежень, що стримують їх розвиток.

Розділ 2 має аналітично-діагностичний характер. У підрозділі 2.1 розглянуто малі форми господарювання як елемент економічної бази сільських територій. На основі статистичних даних по Україні авторка проаналізувала динаміку кількості суб'єктів малого підприємництва у сільській місцевості, їх галузеву структуру, внесок у виробництво валової сільськогосподарської продукції. У підрозділі 2.2 здійснено оцінку економічної ефективності діяльності малих підприємств аграрної сфери на прикладі Кіровоградської області. Для цього здобувачка збирала й опрацювала детальні статистичні показники роботи малих сільськогосподарських підприємств області. Методом кореляційно-регресійного аналізу встановлено тісний зв'язок між основними факторами та результативним показником – обсягом реалізованої продукції. Результати моделювання підтвердили гіпотези щодо значущості інвестицій та продуктивності праці для підвищення ефективності малих форм. Таким чином, на основі регіонального аналізу зроблено практичні висновки: для росту ефективності малих господарств потрібні кращий доступ до фінансів, технічне переоснащення і нарощування виробництва. У підрозділі 2.3 проведено ґрунтовний аналіз діяльності малих форм господарювання в Гурівській сільській територіальній громаді (Кіровоградська область). Авторка проаналізувала соціально-економічні показники громади, структуру місцевої економіки та зробила висновок, що ефективність роботи малих форм найбільш яскраво відображається саме у межах конкретної громади. Для комплексної оцінки ситуації застосовано SWOT-аналіз: визначено сильні і слабкі сторони громади. Така всебічна характеристика громади дозволила авторці окреслити першочергові напрями місцевої політики для підтримки малого підприємництва.

Розділ 3 має прикладний, рекомендаційний характер. Він складається з трьох підрозділів, у яких дисертантка викладає власні пропозиції щодо стратегічного розвитку малих форм господарювання. У підрозділі 3.1 обґрунтовано підходи до формування стратегії розвитку та підвищення ефективності функціонування малих форм. Спираючись на результати попередніх розділів, авторка пропонує систему стратегічних і операційних цілей для малого підприємництва на селі. Авторка підкреслює, що планування розвитку малого підприємництва повинно стати невід'ємною складовою стратегій регіонального розвитку всіх рівнів – від громади до держави. У підрозділі 3.2 розроблено моделі економічного розвитку та ефективного функціонування малих форм господарювання. Здобувачка творчо інтегрувала досвід ЄС: запропоновано адаптувати до українських реалій елементи галузевої, перерозподільчої та територіальної моделей. Важливим новаторським рішенням є пропозиція створення на рівні громади фінансово-консультативного центру підтримки малого підприємництва, який би виконував функції як фінансового посередника, так і консультанта. У підрозділі 3.3 розглянуто питання державної стратегії підтримки розвитку малих форм господарювання на сільських територіях. Авторка формулює пропозиції до змісту такої стратегії, акцентуючи на необхідності мульти-рівневого управління: тобто узгодженості політики держави, областей та громад. Ключовим інструментом, що пропонується, є сценарне планування розвитку сектору. Для кожного сценарію дисертантка окреслює стратегічні напрями і завдання. Такий підхід дозволяє

державним органам підготуватися до різних варіантів розвитку подій і приймати гнучкі рішення.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Під час ознайомлення з дисертацією не виявлено фактів порушення академічної доброчесності. Авторка продемонструвала сумлінний підхід до виконання свого дослідження. У тексті дисертації явно зазначено, що вона містить результати власних досліджень, а використання ідей і текстів інших авторів супроводжується посиланнями на джерела.

Дисертація пройшла апробацію на наукових конференціях, де, імовірно, отримала зовнішню експертну оцінку. Жодних запозичень без посилань або інших проявів неетичної поведінки не зафіксовано.

Отже, можна впевнено стверджувати, що дисертантка дотрималася принципів академічної доброчесності. Порушень не виявлено: робота є оригінальним дослідженням, виконаним самостійно, із сумлінним ставленням до цитування джерел та отримання результатів.

Зауваження щодо дисертації. Дисертація Оксани Ярмошенко виконана на високому науковому рівні, проте у процесі рецензування виникло кілька дискусійних моментів та зауважень:

1. Термінологічний апарат та визначення малих форм господарювання. У дисертації авторка приділяє увагу визначенню поняття «малі форми господарювання», проте слід відзначити, що це поняття досі не має усталеного трактування у законодавстві та науці. Хоча дисертантка і уточнила цю категорію, було б доречно ще чіткіше окреслити критерії віднесення господарств до «малих форм». Більш формалізоване визначення сприяло би практичному застосуванню результатів, адже в умовах відсутності єдиного підходу різні органи влади можуть по-різному тлумачити, кого саме слід підтримувати як «малих». Це, однак, загальногалузева проблема і не знижує наукової цінності роботи, а радше відкриває поле для подальших досліджень.

2. Врахування впливу воєнного стану на розвиток малого підприємництва на селі. Актуальність роботи зумовлена, зокрема, воєнними викликами, проте основна частина аналізу (статистичні дані, оцінка ефективності) охоплює період до 2021 року, тобто до повномасштабного вторгнення 2022 року. Це зрозуміло з огляду на обмеженість новіших даних, однак становить інтерес питання: якою мірою отримані авторкою стратегічні висновки враховують реалії війни? Чи не зміняться пріоритети розвитку малих форм у післявоєнний період? Наприклад, чи розглядається у стратегії потреба відновлення зруйнованої інфраструктури, залучення грантової міжнародної допомоги, повернення мігрантів на село тощо? Хотілося б бачити більше конкретики щодо цього. Можливо, варто було б додатково окреслити окремий підсценарій для умов післявоєнної відбудови, адже цей фактор наразі дуже вагомий. Втім, це зауваження не є критичним – скоріш пропозиція на майбутнє дослідження, оскільки дисертація і так містить сценарний підхід, який потенційно може врахувати різні умови, у тому числі й післявоєнні.

3. Обмеженість регіональної вибірки і можливість ширших порівнянь. Дослідження детально охоплює приклад лише однієї області (Кіровоградської) та однієї громади (Гурівської). Це виправдано, тому що дозволило глибоко зануритися в матеріал, однак напрошується питання: наскільки висновки, отримані для цього регіону, є репрезентативними для інших областей України? Було б цікаво, якби авторка хоча б коротко порівняла основні показники Кіровоградщини з іншими (наприклад, західною частиною України чи півднем), щоб показати універсальність або унікальність виявлених тенденцій. Втім, обсяг дисертації обмежений, і це скоріше побажання для подальших

досліджень – розширити географію аналізу для перевірки розроблених моделей у різних умовах.

4. Баланс економічних, соціальних та екологічних аспектів. У дисертації основний акцент зроблено на економічному розвитку малих форм. Проте сільські території потребують і вирішення соціальних та екологічних питань. Авторка згадує про екологічну відповідальність як принцип і про можливість розвитку органічного виробництва, але, можливо, варто сильніше підкреслити екологічну складову стратегічних пріоритетів. Наприклад, питання кліматичних змін згадане лише як загроза в SWOT; втім, воно може суттєво вплинути на аграрний сектор. Це зауваження має рекомендаційний характер – у рамках економічної спеціальності глибокий екологічний аналіз не вимагався, але міждисциплінарний підхід (еко-економіка) міг би додатково збагатити роботу.

Усі наведені зауваження мають характер побажань та перспектив для подальших досліджень. Вони жодним чином не применшують цінності отриманих дисертанткою результатів, а скоріше вказують напрями, де цю тематику можна ще розвинути. Загалом, дисертація справляє позитивне враження, а висловлені критичні нотатки не впливають на загальну високопрофесійну оцінку роботи.

Загальний висновок. Дисертація Оксани Ярмошенко на тему: «Стратегічні пріоритети економічного розвитку малих форм господарювання на сільських територіях» є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке вирішує важливе науково-практичне завдання. Робота відзначається високим рівнем актуальності, теоретичної глибини та практичної значущості. Здобувачка продемонструвала здатність проводити ґрунтовний аналіз складних економічних проблем, використовувати сучасні методи дослідження та робити на їх основі обґрунтовані висновки і рекомендації.

Наукова новизна дисертації є суттєвою – отримані результати розширюють і доповнюють існуючі знання про розвиток малого підприємництва в аграрній сфері, особливо в контексті стратегічного планування. Практичні рекомендації мають конкретний характер і можуть послугувати основою для вдосконалення державної політики та діяльності органів місцевого самоврядування у напрямі підтримки сільського підприємництва. Структура роботи логічна, матеріали викладено послідовно, а висновки чітко відповідають поставленим завданням. Академічна доброчесність авторки не викликає сумнівів – робота є оригінальною, а запозичення оформлено належним чином.

Дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Оксана Ярмошенко заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент доцент кафедри економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат економічних наук, доцент Віталій НАГОРНИЙ